

Bakó Endre

ADY ENDRE MINT SZÍNPADI HŐS

Ady a holnap hősenek vizionálta magát (*Új vizeken járok*), de voltaképpen már életében irodalmi hőssé, kulcsregények szereplőjévé vált. Egy mezőtúri tanár 1928-ban megpróbálta összegyűjteni az addigi fiktív irodalmi ábrázolásait.¹ Úgy találta, hogy Ady fiktív képmása elsőnek Zsoldos László *Három királyok* c. regényében tűnik fel, „melynek egyik epizód-alakjaként szerepel Ady, mégpedig mint a regénynek címet adó operett-librettistáját mutatja be a szerző, élénken ellenszenves vonásokkal.”² Az 1912-ben kreált művecskében a kulcsfigura neve Apafi Mákony. (?) Kaffka Margit 1918-ben megjelent *Állomások* c. regényében Kürthy Bálint néven kel fikciós életre. Szabó Dezső *Az elsodort falu* c. regénye (ebben Farkas Miklós), akárcsak Tormay Cecile *Bujdosó könyve* már a költő halála után jelent meg. Az eltelt csaknem száz év során – a tudományos igényű könyveket nem számítva - tucatnyi regény vagy regényes korrajz próbálta alakját megeleveníteni.

Boross dolgozata nem mentes hibáktól és hiányosságoktól. Tormay Cecile könyve nem regény, ő a valóságos Adyval perlekedett. Továbbá a szerző elfelejtkezett Oláh Gábor *Szegény magyarok* c. (1914) regényéről, melyben Ady képzelt hasonmása Idakéry néven titánkodik. Erre a könyvre – amely az irodalomtörténet-írók szerint előfutára Szabó Dezső *Az elsodort falujának* – maga Ady is reagált.

Színművek is születtek a költőről. Nagy Dániel Ady-színdarabjának debreceni bemutatóját sajtócsatározások előzték meg, majd követték, ami fokozta a darab iránti szakmai- és közönségérdeklődést egyaránt, de ettől a drámának szánt színpadi mű nem lett tartalmasabb. 1934. január 21-én a *Debreceni Független Újság*³ hírt ad róla, hogy „Súlyos plágiumharc tört ki Nagy Dániel író Ady című színdarabja körül”. A lap a *Nagyváradai Naplóra* hivatkozik, melynek hasábjain Zágoni Dezső elmondja, hogy két évvel korábban Femes Lászlóval közösen írt Ady-darabjukat benyújtották a Magyar Színháznak, majd a kéziratot elküldték a *Nyugatnak*, ahonnan, feltételezése szerint, Nagy Dániel összeköttetése révén megkaparintotta, s „az ötletet,- ha ugyan nem az egész darabot – tőlünk tulajdonította el”. A súlyos vádak cáfolatát Kardoss Géza igazgató vállalta, aki azt állította, hogy a darab ötlete tőle ered, megírásával még a múlt nyáron bízta meg Nagy Dánielt, s Ady Endre Lajos öccsével beszélte meg a dráma csaknem minden nüanszát, bizonyos részleteket újrairattak a szerzővel stb. Az erdélyi írók kísérletéről nem tudott, ezért a bemutatótól nem tántorodik el, az előkészületek különben is már megkezdődtek, februárban meglesz a bemutató.⁴

1 BOROSS István: *Ady Endre alakja regényirodalmunkban és a köztudatban*. Török Könyvkiadóvállalat, Mezőtúr, 1928.

2 BOROSS István: i. m. 15. p.

3 A továbbiakban DFÚ.

4 REMÉNYI (György): *Súlyos plágium-harc tört ki Nagy Dániel író „Ady” című színdarabja körül...* In: DFÚ (1934. jan. 21.) 6. p.

Némi csend után a *Debreceni Újság-Hajdúföld*⁵ 1934. április 1-jén jelenti: „Április 14-én mutatja be a Csokonai Színház az Ady-darabot. [...] Nagyvonalú, költői és drámai erővel teli alkotás. A fővárosi sajtó és a színházak máris elárasztották érdeklődésükkel Kardoss Géza színigazgatót. A darab szereposztása megtörtént...”⁶ A népszerűsítés munkájában a prímet a *Debreczen*⁷ ragadta magához. Terjedelmes cikkben adja hírül, hogy Csinszka, akinek képzelt mása szerepelt volna a darabban, az alak kihagyását kéri bírósági úton. A direktor távollétében Jakabffy Dezső főrendező nyilatkozott, s megerősítette, hogy a próbák már megkezdődtek, a bemutató április 14-én lesz. A premieren Ady egykori barátai közül várhatóan jelen lesz Móricz Zsigmond és Hatvany Lajos. Csinszka szerepét az özvegy tiltakozása ellenére sem hagyják ki, csak Adyné néven adják. „Ady Endre szerepét Thuróczy Gyula alakítja, édesapja, Ady Lőrinc Bihary (Nándor) lesz. Ady Lőrincné nagyasszony alakját Halassy Mariska viszi színpadra, míg Lédát Székelyhidy Adrienne játssza mint vendég, Csinszka szerepét pedig Jatzkó Cia. Egészen különleges szerepe van a darabban Kardoss Gézának, aki a Halált személyesíti meg. A Halált, amely Adyt tizennyolc éves korától végig kísérte szerkesztőségi életén, párizsi éjszakák koccintásos mámorán egészen a szanatóriumi ágyig.” Elmeséli a színmű szüzességét, majd arra a kérdésre, hogy mi köze van a darab létrejöttéhez, így válaszolt: „Igen, körülbelül húsz éve barátság fűz a darab írójához, Nagy Dánielhez, még Erdélyből, ahol ő szerkesztő volt. Én beszéltem rá, hogy írja meg a darabot”⁸

Rövidesen újabb, féloldalas beharangozó adta tudtul, hogy „A Csokonai Színházban talán évek óta nem uralkodott ilyen lázas izgalom, mint most. Délelőttönként áhítatosan hajolnak szerepük fölé a színészek, Kardoss Géza direktor csillogó szemmel járja a színpadot. [...] Az Ady-darab híre tulajdonképpen már a szezon elejétől ott volt a levegőben, Kardoss Géza megígérte, hogy Ady halálának 15-ik évfordulójára megírhatja a darabot, s ígérte be is váltotta. Ma már színpadon van az Ady-darab, s az április 14-iki premier olyan irodalmi, művészeti és kulturhistóriai esemény lesz, amelyre felfigyel egész Magyarország. Mert Nagy Dániel, ez a tragikus sorsú székely író (?) olyan remekművet alkotott, amely méltán keltheti fel a legnagyobb érdeklődést. A darab jóságát mi sem bizonyítja ékeesebben, mint az a csatazaj, amely a bemutató hírére felviharzott a pesti sajtóban. Plágium-vádak röpködtek alaptalanul, megtámadták az író a kritikusok, Ady özvegye tiltakozott az előadás ellen. Végeredményben pedig egész sereg fővárosi direktor, hírlapíró lesz jelen a debreceni premieren.” Az újságcikk, miközben felsőfokon dicséri a darabot, ismerteti a színmű vázát és megismerteti a szereposztást.⁹

A helyi újságok utalásaiból kitűnik, hogy a hírverésből fővárosi és más vidéki lapok is kivették részüket, s talán ennek következtében gördültek a bemutató elé nem várt akadályok. Kardoss Géza dagályos szövegezésű meghívót is szétküldött az országban.¹⁰ A hír eljutott nemcsak Csinszka, de Jókainé fülébe is, immár ő is vétót emelt képzelt alakmása esetleges szerepeltetése ellen. „Ady Endre özvegye, Csinszka, valamint özv. Jókai Mórné ismételtelen tiltakoztak az ellen, hogy a darabban szerepeljenek. Evégből zárlati kérelmet adtak be Nagy Dániel drámája ellen. Erről a

5 A továbbiakban DÚ-H.

6 In: DÚ-H (1934. ápr. 1.) 18. p.

7 A továbbiakban Debr.

8 *A Csokonai Színház e hó 14-én mutatja be az Ady-darabot.* In: Debr. (1934. ápr. 4.) 7. p.

9 *Országos esemény lesz a debreceni színház Ady-darabjának bemutatója.* In: DÚ-H (1934. ápr. 5.) 4. p.

10 Egy példány fennmaradt az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Közli HEGEDŰS Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai.* Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézet, Budapest, 1957. 399-400. pp.

budapesti hatóság értesítette a debreceni rendőrséget is. Kedden Lám Dezső rendőrfőkapitány magához kérte Kardoss Géza színigazgatót, akivel közölte Csinszka és Jókainé kívánságát. Kardoss erre kijelentette, hogy Csinszka nevét már törölték a drámából, Jókainé szerepét pedig egészen kihúzta a szerző, mert nem akart a két özvegy óhajával szembehelyezkedni. Ezek után az akadályok elhárultak az útból, és így szombaton feltétlenül be fogják mutatni az Ady-darabot, melyre a színtársulat hallatlan ambícióval készül. Pénteken este nem is lesz előadás, mert ekkor is a darabot próbálják.”¹¹ Egy Kardoss direktorral folytatott előzetes interjúból kiderül, Jókainé eleve nem szerepelt a darabban, csupán Jókai üdvözölte volna Adyt a nagyváradi redakcióban, de a békeesség kedvéért a jelenetet törölték. „A Marton (minden bizonnyal a színházi iroda. B. E.) tiltakozása viszont kizárólag az »Ady« cím ellen irányult. Bár nézetem szerint egy ilyen országos nevet, mint Adyé, nem lehet kisajátítani, különösen akkor nem, mikor még színpadon semmiféle Ady-darabot nem láttunk eddig; mégis eleget tettem a kérésnek, s így lett a darab végleges címe *Ady Endre*”. Merész tervét is elárulta az igazgató: „Ha a darab valóban olyan siker lesz, mint amilyenre számítok, akkor elhatározott szándékom felmenni Budapestre és egy hétig a fővárosi közönség előtt játszani el Ady Endre életének színdarabját.” Amúgy Debrecenben is hét estére tűzte ki az előadást.¹²

Legközelebb magát a szerzőt faggatták az újságírók. Lássuk, ki volt Nagy Dániel (Battonya, 1886 – Budapest, 1944). Az erdélyi irodalom barátainak nem ismeretlen a neve, hiszen 1926-ban a Szépmíves Céh sorozatában jelent meg *Cirkusz* c. regénye, mely a kortárs kritikusoktól és a későbbi irodalomtörténészekről egyaránt elismerésben részesült. A könyvet az 1960-as években újra kiadták a Romániai Magyar Írók Társában, novellákkal együtt. Félig-meddig autodidakta író volt, nagyanyja nevelte, a gimnáziumot nem fejezte be, Rudi Rudolf néven vándorszínész, majd egy előnyös házasság révén afféle szellemi vállalkozó. Hogy elkerülje a frontszolgálatot, megcsonkította magát, és szimulánsként elmeegógyintézetbe vonult. A kórházakban és az örültek házában tapasztalt testi és lelki traumák élményéből születtek novellái és regényei, bizonyos mértékig a *Cirkusz* is. 1915-ben *Lajcsi huszár és Zsugori szekeres* c. novellájával több mint 200 pályamunka közül elnyerte az *Érdekes Újság* novellapályázatának első díját. A *Nyugat* regényt, dramolettet és elbeszélést közölte tőle, Aradon novelláskötetei jelentek meg, szerkesztője magyar nyelvű újságoknak, (*Magyar Újság, Reggeli Újság*). 1924-ben a *Genius* c. folyóiratot szerkeszti, majd Magyarországra jön, s íróként próbált megélni, ami nem volt könnyű. Végül úgy segített magán, hogy ponyvaregényeket írt álneven.¹³ A nagyváradi színház 2013-ban egy novellájából táncjátékot komponált.

Nos, a szerző két nappal a premier előtt érkezett Debrecenbe, ahol korábban még sohasem járt. A városkép jó benyomást tett rá, s a darab iránti felfokozott érdeklődést annak tulajdonította, hogy „a debreceniek lelkét még nem ölte ki a világra szakadt nyomor. A darab megszületése Kardoss Géza érdeme. Az ő ötlete volt színdarabot írni a magyar költőzséni életéről. Még az elmúlt esztendő októberében felküldte hozzám vitéz Jakabffy Dezső főrendező, hogy írjam meg a darabot. [...]. Nem akartam banális, a költőt glorifikáló darabot írni. Embert akartam. Adynak, a költőnek és embernek életét minden drámai motívumával színpadra vinni.” Kijelentette, hogy

11 *Elsimultak az akadályok az Ady-dráma bemutatása elől. – Kilenc képből áll a darab, egyik kép a debreceni Kis Pipa vendéglőben játszódik.* In: Debr. (1934. április 11.) 2. p.

12 *Az Ady Endre darabot siker esetén Budapesten is eljátssza a debreceni színtársulat.* In: Debr. (1934. ápr. 12.) 6. p.

13 MÓZER István: *Az „úgynevezett legmagasabb szellemi pályán”.* In: Utunk (1986. szept. 5.) 4-5. pp.

Kardoss igazgató helyében ő nem engedett volna az özvegyek tiltakozásainak, bár az engedmények a mű lényegét nem érintik. „Most már nemcsak azok haragusznak, akik szerepelnek, hanem azok is, akik kimaradtak.” – jelentette ki. Írói rangját a *Cirkusz* c. regényének francia nyelvre történt fordításával fémjelezte.¹⁴

A várakozást fokozandó, hírül adta a sajtó, hogy Erdélyből különvonatot indítanak az Ady-dráma debreceni bemutatójára. „A debreceni Csokonai Színház ma este mutatja be Nagy Dániel *Ady Endre* c. színdarabját. Erdélyből szombaton délben különvonat érkezik a premierre. Kardoss Géza színigazgató meghívta a budapesti irodalmi és színházi világ ismert tagjait. Eddig Voinovich Géza, a Nemzeti Színház kormánybiztosa, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár, Jób Dávid, Roboz Imre, Hatvany Lajos és Sebestyén Géza jelentették be részvételüket a bemutatón. A Kultuszminisztériumot Haász Aladár dr. osztálytanácsos képviseli.”¹⁵ A *Debreceni Újság-Hajdúföld* nyilatkozatra kérte Ady Lajos, királyi tankerületi főigazgatót, a költő öccsét. „A darab nem annyira a költő Ady Endre, mint inkább az ember életét viszi színpadra. Én, aki annak idején teljes őszinteséggel írtam a bátyámról, nem kifogásolhatom, hogy testvérem életét színpadra vigyék. Az értékes Ady-színmű nem az, amit a közönség a cím után várhatott volna, tudniillik nem öleli fel Ady Endre irodalmi harcait. Felfogásom szerint ez így helyes, mert tizenöt év után még nincs az a történelmi távlat, hogy objektív képet alkothasson az író. Most, amikor még benne vagyunk a költő körül felcsapott hullámokban, senki sem szolgálhat magának tárgyilagos véleményt. [...] Nagy Dániel igen szerencsésen oldotta meg a feladatát. Ő ugyan elsősorban epikus tehetség, s így nem rendelkezik a pesti drámaírókat jellemző színpadtechnikai rutinnal [...] éppúgy, mint Móricz Zsigmond is [...]. Darabjának azonban megvan a mindennél többet jelentő erénye: az, hogy határozottan irodalmi becsű mű, vérbeli íróembernek étékes, becsületes munkája.”¹⁶ Ezt Hegedűs így kommentálja: „... az útókor szemében a legmegdöbbentőbb, hogy Ady Lajos királyi tankerületi főigazgató úr nemhogy protestált volna a költő életének szenzációt kergető, torz ábrázolása ellen, hanem a lapok szerint Ady egyik mellényét odakölcsönözte Thúróczy Gyula színésznek, játssza abban a címszerepet. Ő maga, Ady öccse, megjelent az előadáson és a *Pesti Napló* tudósítójának úgy nyilatkozott, hogy a darab a történelmi hűségnek megfelelően festi le Ady Endrét.”¹⁷

A színmű kézírata valószínűleg megsemmisült vagy lappang – már Hegedűs is konstataulta. Az előzetesek azonban részletes tartalmi ismertetést közöltek róla, amiből meg lehet állapítani, amit Ady Lajos is konstatalt: epikus természetű, laza cselekmény-fűzerről van szó, amely nélküli az egységes átfomáltságot és a tragikus eszme fenségét. A drámai feszültség hiányát a Halál szimbolikus jelenléte próbálja helyettesíteni, ami annyit jelent, hogy Adyt eleve, azaz már diákkorában eljegyezte a Halál, s a determináció vérbaj formájában volt életének a tragédiája. De beszéljenek a kritikusok, a szemtanúk, szerencsére voltak többen, így az eltérő vélemények hálójából kikövetkeztethető, mi és mennyi volt a darab értéke.

Thury Levente előljáróban megállapítja: „A költő életéből készült színmű a legveszedelmebb műfajok közé tartozik,” ezért a különböző felfogású, különböző torzításoktól féltő emberek aggodalommal tekintettek a bemutató elé. Majd nyugtázza, „hogy mindegyik részről felesleges volt az aggodalom. Nagy Dániel, a szerző, nem hatolt olyan mélyre az Ady-problémával, hogy

14 Nagy Dániel, a szerző „*Ady Endre*” c. darabjáról, a tiltakozásokról és Debrecenről... In: Debr. (1934. április 13.) 7. p.

15 In: Debr. (1934. ápr. 14.) 5. p.

16 *Egyperces interjú Ady Lajos kir. tankerületi főigazgatóval.* In: DÚ-H (1934. ápr. 15.) 3. p.

17 HEGEDŰS Nándor: i. m. 400. p.

bármilyen oldalról is érzékenységet sérthetett volna, de nem építette fel Ady Endre tragédiáját sem. Legalább is a költő tragédiáját nem. Ez a színmű lehet drámája az Ady testének, de szelleméig nem hatol a darab. Adyról, a prófétáról legfeljebb beszélnek, de a prófétasors drámái magvához nem jutott el a szerző.” Ezután részletesen elemzi az egyes színeket és megállapítja, a darabon érzik, hogy a szerző első színpadi műve. Van azonban jó szava egyes színászi alakításokról, és dokumentálta: „Szombaton este az első előadáson zsúfolt ház nézte végig a darabot, és sokszor hívta a lámpák elé a szerzőt és a szereplőket.”¹⁸ Merőben más szemlélettel közelítette meg a produkciót Marschalkó Lajos. Már írása elején leszögezi, „... az Ady-darab abszolút írói és irodalmi alkotás. Fénylő, lobogó magyar írói elme szülötte. Mert Nagy Dániel minden mondata, minden szava arról győzi meg az embert, hogy vérbeli író szól hozzá. Olyan író, akinek van mersze szakítani a színpadi sablonokkal, aki kompozícióban, kifejezésben egyaránt tud újat akarni és cselekedni. Néha egészen lenyűgözi, elbűvöli a nézőt egyedül az újszerűségével. Érdekes és új mindjárt az, ahogy megragadja az Ady-problémát. Adyt, az embert hozza elénk. A költőt, akit végigkísér életében a rettentő árnyék, a Halál. Tragikus, szörnyű harc ez, Ady harca a halállal. Valóságos Adymisztérium, amelyben azonban megvan – ha nem is mindenütt – a drámái feszítő erő is. A hatalmas kompozíció, a költői szépség, a színszerűség, a nemes veretű magyar nyelven írt hajlékony és mindent plasztikusan kifejező dialógusok mellől csak egy valami hiányzik: a merészség. Nagy Dániel vagy túl-irodalmi nézőpontból látta meg Ady alakját, vagy nem mert szembenézni azzal az Ady Endrével, aki a magyar életben nemcsak ember volt, hanem próféta, vátész, új irány, új hit. Szabó Dezső grandiózus farkasmiklósi alakjában kiteljesedett ez az Ady Endre. Nagy Dániel darabjából viszont éppen az hiányzik.” Jólata szerint viták, harcok tárgya lesz a darab, amelynek jelentősége túlterjed Debrecenen. „A Csokonai Színház meg is érdemli ezt a sikert, a premier és az azt követő előadások zsúfolt házait. Megérdemli legelsősorban azért, mert Kardoss Géza irányítása alatt meg merete mutatni, hogy a magyar vidéki színjátszás nincs többé hozzáláncolva a fővárosi színházak műsorpolitikájához...”¹⁹

Mérvadónak tűnik Oláh Gábor véleménye. „Láttam Ady Endrét drámahősnek a debreceni színpadon. Valami Nagy Dániel nevű névtelen írta. Szakaszokra darabolja az Ady életét, s a Halállal való találkozásait teszi a színmű tengelyévé. Bár, tengely nincs is, csak úgy csúszik a földön, szánkatalpon. A szerencsétlen vérbajos embert tünteti föl benne, nem az új költőt és nem a szimbolikus magyart. Csodálatos: egyetlen szép vagy megkapó gondolat nincs benne. Egyetlen egy sem! Irodalom az ilyen? Fenét, szöveg, sans esprit. Azért jó volt előadni; megvillant a lehetőség, milyen drámát lehetne Adyról írni, ha nemcsak a vérbajos beteget, a halállal vívó szerencsétlen embert, hanem a költőt és a magyart is felmutatná benne valaki. Az előadást végignézte a Tisza István két unokája: Kálmán és József is...”²⁰

Mónus Illés szerint a darab „nem mutat mást a közönség felé, mint az alkohollal, a nővel, a halállal való viaskodást. Egy halálosan beteg ember életét teríti ki a színpadra, és míg a közönség Ady Endréről egy beteg, meghasonlott és szenvedélyektől elégett, bohém embert kap, addig Ady szelleméből, Ady harcaiból, az őt eltöltő igaz lényét adó küzdelmekből egy szikra sem gyúl lángra a színpadon. Pedig Ady Endre nem választható el se a magyar sorstól, se a magyar értelmiség vi-

18 THÚRY Levente: *Ady Endre. Nagy Dániel színműve, bemutatta a Csokonai Színház.* In: DFÚ (1934. ápr. 15.) 6. p.

19 MARSCHALKÓ: *A Csokonai Színház eredeti bemutatója: Ady Endre. Színmű 3 felvonásban. Írta Nagy Dániel.* In: DÚ-H. (1934. ápr. 15.) 3. p.

20 -s-s (MÓNUS): *Ady Endre a színpadon.* In: Szocializmus (1934. május) 91-92. pp.

askodásaitól, se a magyar nép küzdelmeitől. [...] Ebből az Ady Endréről Nagy Dániel 'politikai vonatkozások miatt' mindent kiretusált." Írása későbbi részében hamisításnak nevezi a darabot, amelyben „Akit tegnap kiközösítettek még magyarságából is, azt ma szublimáltan, megtisztítva, fertőtleníttve emelik föl.”²¹

Hevesi András kissé meglepő paradoxonnal indítja referációját. „A Debrecenben színre került Ady-darab nem jó, de hiteles. Pontosan olyan, amilyennek lennie kell. [...] Vitatkozni éppoly kevésbé lehet vele, mint egy közettel vagy ujjenyomattal. Fontos dokumentum, kiderül belőle, mit jelent Ady; nem mint költő, hanem mint tendencia, mint ember és kultúra-formáló erő. Adyról ebből semmit sem tud meg az ember, de az adyizmusból rengeteget. Ráadásul érdekes darab is. A néző szeme láttára csap össze egy jóra való és fejletlen öntudatban a népszínmű szelleme az Ős Kajánnal és a Gare de l'Est-tel” Az egyes színeket reflexiók kíséretében ismerteti, majd végső konzekvenciája: „Az egész előadás alatt nem tudtam szabadulni attól a kínos érzéstől, hogy hátha igaza van Nagy Dánielnek, a darab rokonszenves szerzőjének. Ez a csúnyán vonagló szörnyeteg bizonyára nem az igazi Ady, de könnyen lehet, hogy Ady első környezete, az Ady-sejt első tagjai, az Ady-legenda első apostolai között voltak, akik ilyennek látták. Ez a darab a vidéki szerkesztők, kabarészerzők és színigazgatók delíriumos álma, az első Ady-kultusz pontos tükörképe.”²²

Féja Géza az ekkoriban lezajlott Kodály-est miatt utazott Debrecenbe, s összekötötte a kellemest a hasznossal, azaz mindkét eseményről beszámolt a felvidéki folyóiratában. „Különös véletlen folytán előző este mutatták be a debreceni színházban Nagy Dániel *Ady Endre* c. darabját. Nagy Dániel erdélyi származású, jelenleg Pesten élő író. Darabja Ady Endre életét akarja ábrázolni. De mi Ady Endre élete? Az, ami a pletyka szárnyain terjedt el, s lett közismertté? Vagy pedig az, amely műveiben jelentkezett az öröklét igényével? [...] Bennünk a verskötetek Adyja él, a lusta, nagy magyar kerek merész rohanásba kényszerítő Ady. S kapunk egy Ábrányi Emilt, aki csak szaval, szaval, s szenved. Kaptunk egy Ady-epigont, aki néhány közismert, s nem a legjobbak közé tartozó Ady-verset játszik el előttünk. Hiányzik a darabból Ady, s hiányzik Ady kora. Érdekes, hogy élő írók is szerepelnek benne. E szerepeknél látszik, hogy mennyire nem sikerült a szerzőnek az élet valóságát és elevenségét, esszenciáját a színpadra vetítenie. Az első estét zsúfolásig megtöltötte a közönség. A második estén kongott a terem. Jó ízlésre vall! Debrecenben az új magyar kultúrváros szíve kezd dobogni.”²³

Tényleg kongott a nézőtér? Egy színházi kommuniké „Debrecen intelligens színházi publikumának” hízeleg, „amely a nézőteret estéről estére megtölti”. Ugyanez a kommuniké hírül adja, „Ma, csütörtök és holnap, péntek este kerül még színre Nagy Dániel országis szenzációt keltett *Ady Endre* darabja.”²⁴ A másnapi kommuniké is ezt a hírt erősíti: „A színház az Ady-drámát ma este, pénteken mutatja be utoljára, ünnepi külsőségek között, a szerző jelenlétében, aki ezen az estén óhajtja megköszönni Debrecen város közönségének páratlan kultúraszeretétét, és azt a megértő rajongást, mellyel Ady Endre drámáját fogadta”. Ehhez képest még szombaton is műsoron tartották!

Bizonyos értékek tehát lehettek a színműben, de egyértelműnek látszik, hogy nem számított maradandó alkotásnak. Ady a modern, polgári liberális eszméért, egy igazságosabb magyar tár-

21 HEVESI András: *Ady-darab Debrecenben*. In: Nyugat (1934. II.) 514-515. pp. Ez nem „leterítő bírálat”, ahogy később Kardos László emlékezett rá. (Ld. HEGEDŰS Nándor: i. h.)

22 FÉJA Géza: *Ady darab Debrecenben*. In: Magyar Írás (1934/5.) 75. p.

23 *A kultuszminisztérium képviselője a tegnapi Ady-előadáson*. In: DFÚ (1934. ápr. 19.) 6. p.

24 *Az Ady-dráma utolsó előadása*. In: Debr. (1934. ápr. 20.) 7. p.

sadalomért folytatott harcot, s tragédiája abban van, hogy a háború maga alá temette, végleg kisiklatta azt a reformmozgalmat, amiért nemzedéke legjobbjai küzdöttek. Nagy Dániel erről egy hangot sem ejt, ellenben kiemeli hőstét korából és kiszakítja társadalmi kötöttségeiből. Thury Levente bölcsen jelezte, egy író, költő (vagy művész) életét-életművét veszedelmes dolog szépirodalmi alkotás tárgyává tenni, ez a világirodalomban is csak keveseknek sikerült. A további Ady-regények és regényes életrajzok (Krúdy Gyula: *Ady Endre éjszakái*; Nagy Endre: *Várad, Pest, Párizs*; Nagy Andor: *Tavaszi Váradon*, Fehér Árpád: *A halhatatlan Léda*; Dutka Ákos: *A Holnap városa*; Hegedűs Lóránt: *Ady és Tisza*; Millók Éva: *Író a toronyban* stb. is csak részértékeket hordoznak.

A színházi esemény utójátékként egy debreceni újságíró az Aranybika Fehér Szalonjában felfofozott egy munkácsi fakereskedőt, aki félreérthetetlen ajánlatot tett Székelyhidy Adrienne művésznőnek. A dulakodókat Nagy Dániel választotta szét.²⁵ Nagy Dániel még post festa egy emelkedett hangú írásban leróttá tiszteletét Debrecen iránt.²⁶

A mű és szerzőjének további sorsa már egy másik történet. Mózer írja: „*Ady* (helyesen *Ady Endre*) c. darabját 1934-ben Debrecenben bemutatják, de megbukik, s egy-két előadás után elveszik a műsorról. Átirja a drámát, társulatot szervez, Budapesten színházat bérel, már a plakátokat is kinyomtatják, de vállalkozása ismét csődöt mond.”²⁷ Zágonyi Dezsőnek a Színpadi Szerzők Egyesületéhez intézett beadványáról értesült az országos közvélemény is.²⁸ Ám „Az egykori források az *Ady*-darab körül leperdülő színi viszály eredményeiről nem árulnak el semmit”²⁹

25 *Amikor a munkácsi fakereskedő nincsen fából.* In: DFÚ (1934. ápr. 19.) 2. p.

26 *Mit lát egy idegen ember Debrecenben?* In: Debr. (1934. április 22.) 17. p.

27 MÓZER István: i. h. 5. p.

28 KEMÉNY István dr.: *Irodalmi beszámoló 1934-ről.* In: *Literatúra* (1935. január 15.) 19. p.

29 HEGEDŰS Nándor: i. m. 400-401. pp.